

Шляхи вдосконалення амортизаційної політики та посилення її ролі у розвитку фінансово-кредитних відносин в Україні

Аналізуються проблеми амортизаційної політики в Україні та її ролі у формуванні інвестиційного потенціалу підприємств та створенні фінансової бази для оновлення основних фондів. Запропоновано комплексну модель реформування державної амортизаційної політики, спрямовану на активізацію інвестиційного потенціалу держави на основі здійснення відповідних регулятивних заходів. Значну увагу приділено питанням посилення ролі амортизаційної політики в процесах розвитку фінансово-кредитних відносин на базі відокремленого зберігання коштів поточного та стратегічного використання, а також формування особливого сектора фондового ринку – ринку коштів амортизаційних фондів, що дає змогу активізувати інвестиційні процеси в країні.

Ключові слова: амортизація, амортизаційна політика, інвестиційний процес, об'єднані амортизаційні фонди, основні фонди.

Одне з важливих місць серед джерел самофінансування підприємств поряд із нерозподіленим прибутком посідають амортизаційні відрахування, оскільки саме їх можна розглядати як фінансову базу відтворення основних фондів. В усіх розвинених країнах (в Україні також до початку реформ) при значних обсягах інвестицій на амортизаційні відрахування припадало до третини всіх капіталовкладень.

В умовах строгих інвестиційних обмежень некерованість відтворювальних процесів значно знижує шанси на економічне зростання в Україні. Заниження амортизаційних норм скорочує інвестиційний потенціал, гальмує відтворювальні процеси; їх необґрунтоване збільшення, що виходить за межі інвестиційного попиту, погіршує фінансовий стан підприємств, провокує інфляцію та невиправдане зниження податкових платежів.

Важливою причиною погіршення стану відтворення основних фондів в усіх галузях народного господарства України в останні роки стала відсутність зваженої амортизаційної політики, адаптованої до кризових явищ в економіці. Умовою функціонування підприємств у ринковому середовищі є забезпечення принципу самофінансування, який передбачає здійснення господарської та інвестиційної діяльності в основному за рахунок власних фінансових ресурсів. Головне місце серед джерел самофінансування підприємств належить амортизаційним відрахуванням. Вони більшою мірою, ніж прибуток, можуть бути базою фінансової самостійності підприємств у відтворенні основних фондів, що надає досліджуваній проблемі підвищеної актуальності та значущості.

Питанням активізації інвестиційної діяльності приділяли увагу чимало вітчизняних вчених-економістів, зокрема: Є.І. Бойко, В.М. Геєць, М.І. Долішній, О.Є. Кузьмін, А.Ф. Мельник, А.А. Пересада, І.О. Тивончук, М.Г. Чумаченко та ін. Проблеми реформування чинної амортизаційної політики та посилення її ролі у процесах відтворення основних фондів були предметом наукових досліджень С.В. Онишко, Д.М. Серебрянського, А.В. Скрипника. Значно менше уваги в науковій літературі присвячено питанням формування концептуальних напрямів вдосконалення амортизаційної політики, посилення її ролі у фінансово-кредитних відносинах та процесах розширеного відтворення, що потребує проведення спеціальних досліджень.

Метою статті є теоретичне дослідження проблем та розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення амортизаційної політики та посилення її ролі в розвитку фінансово-кредитних відносин в Україні.

В економічній літературі вирізняють три головні причини ослаблення ролі амортизації в Україні: неадекватність індексації основних фондів; тривалі терміни їх експлуатації; неефективне та недостатнє застосування прискореної амортизації.

На жаль, в Україні, незважаючи на необхідність структурної перебудови, не змінюється характер відтворення основних фондів. Суттєвою причиною погіршення ступеня придатності і вікової структури основних виробничих фондів стали недоліки в процесах відтворення виробничого апарату. На підприємствах України в останні роки фактично призупинилося оновлення основних виробничих фондів, а накопичення основних фондів з понаднормативними строками служби, зниження коефіцієнта їх оновлення призвело до необґрунтованого збільшення обсягів найменш ефективного часткового способу їх відтворення – ремонтів (їх обсяги також зменшуються через брак коштів). Звуження відтворення виробничих потужностей сталося з тих же причини, що й зниження процесів відтворення основних виробничих фондів.

В умовах формування ринкових відносин важливим аспектом структурної перебудови (в тому числі і у сфері регулювання відтворення виробничого апарату) є виважена промислова політика, яка передбачає переорієнтацію промислового виробництва у відповідності з пріоритетними напрямками розвитку, з мобілізацією відповідних інвестиційних ресурсів, розробку і впровадження заходів стосовно поетапного згортання неперспективних виробництв. З цією метою необхідне проведення комплексу заходів на макро- та мікроекономічному рівнях.

Оскільки амортизаційні відрахування є одним із методів зменшення податку на прибуток (створюють так званий податковий щит) та збільшують грошові потоки для акціонерів, відповідна податкова політика спроможна певною мірою компенсувати фінансовий ризик зносу обладнання. Водночас така компенсація не є повною, оскільки вона адекватна не економічному зносу, а зносу, імперативно визначеному законодавцем. При цьому важливо враховувати, що, зменшуючи оподатковуваний прибуток, амортизаційні відрахування не є грошовим потоком (відтоком). З цього чітко простежується така залежність: що більшою буде нараховуватись амортизація (яка вказується у податковій декларації), то менше сплачуватиметься податку на прибуток і тим більші грошові надходження залишатимуться у розпорядженні підприємства [1, с. 14].

Як зазначається в окремих літературних джерелах, недостатнє використання амортизаційних відрахувань і намагання підприємств скоротити їх пояснюється тим, що амортизація впливає на збільшення собівартості продукції, якщо обладнання завантажене менше ніж на 50%. Це пояснюється тим, що обсяг нарахованої амортизації не залежить від обсягів виготовленої продукції, а лише від вартості основних фондів. Якщо ж обладнання не завантажене на повну потужність, то значно скорочуються обсяги виготовленої продукції, розмір амортизації не змінюється, але становить значну частку в собівартості продукції.

Якщо рентабельність підприємства низька (близька до нульового значення), то ефект від скорочення податкових зобов'язань також низький, а тому нарахування підприємством більшої амортизації призведе до переходу рентабельності на від'ємний рівень, а отже, і до погіршення фінансового стану. Разом з тим, з точки зору рентабельності збільшення амортизації негативне, а з точки зору потоків грошових коштів – ефективно до тієї межі, коли прибуток є позитивним (підприємство економить на податкових платежах, не витрачаючи грошових коштів), і нейтральне при бухгалтерських збитках, бо в цьому випадку сума податку на прибуток дорівнює нулю. Не даючи віддачі шляхом зниження податку на прибуток

при перетинанні точки нульової рентабельності, амортизація лише формально погіршує результати бухгалтерської звітності. Позитивне значення рентабельності дає підприємству право вибору методу амортизації залежно від підходу до мети власної діяльності: що є головним – кошти на рахунок чи максимальний прибуток. В першу чергу це залежить від форми власності підприємства.

На сучасному етапі особливістю економічної ситуації в Україні є те, що для забезпечення фінансових умов реалізації стратегії зростання необхідним є не так подальше збільшення обсягів амортизаційних відрахувань (при переході на нові умови нарахування амортизації після тривалого її пригнічення не всі підприємства готові навіть до її повного списання на витрати виробництва), як максимальна лібералізація амортизаційної системи, що полягає у наданні можливості підприємствам гнучкого застосування режимів нарахування амортизації, виходячи з обраної інвестиційної стратегії.

В умовах, коли економіка вичерпала свій ресурс відновлювального економічного зростання, та в ситуації, коли існують суттєві проблеми в нагромадженні капіталу у середньо- та довгостроковій перспективі, амортизаційна політика потребує суттєвого реформування, але не лише штучним та необґрунтованим підвищенням норм амортизаційних відрахувань, оскільки, на думку фахівців, це не дасть можливості їх проконтролювати.

Щоб не допустити таких недоліків, пропонуємо комплексну модель реформування державної амортизаційної політики, спрямовану на активізацію її інвестиційного потенціалу (рис. 1). Вона дасть можливість забезпечити, з одного боку, надійні важелі регулювання цього важливого аспекту інвестиційної діяльності, а за необхідності – й оперативне коригування амортизаційних процесів; а з другого – сприятиме їх лібералізації, створюючи для підприємств умови для вибору і застосування методів та норм амортизації. Крім того, з'являються можливості формування надійного внутрішнього джерела інвестицій, виходячи з особливостей розвитку підприємств і обраної ними стратегії.

Реформування амортизаційної системи в Україні повинно здійснюватися таким чином, щоб, по-перше, амортизаційні відрахування спрямовувалися на власні інвестиційні цілі; по-друге, прискорена амортизація використовувалася переважно у сфері оподаткування і не впливала через витрати виробництва на ціну продукції та фінансовий результат; по-третє, було забезпечено вільний вибір та права власників основного капіталу щодо варіювання амортизаційного режиму згідно з власними інтересами (у межах ефективного державного регулювання, спрямованого на збалансування підприємницьких та державних інтересів в інвестиційній та бюджетній сфері); по-четверте, необхідно максимально зменшити перенасичення економіки незадіяними виробничими потужностями, що, своєю чергою, збільшує поточні витрати підприємства та «підживлює» інфляцію.

З цією метою пропонується: 1) удосконалити підходи до нарахування податкової амортизації шляхом поєднання методу залишкової вартості (у перші роки експлуатації об'єкта) з прямолінійним методом (у наступні роки); 2) запровадити в Україні інвестиційний податковий кредит або інвестиційну податкову знижку, які надаватимуться за умови 100-відсоткового використання амортизаційних відрахувань на інвестиційні цілі; 3) розробити на рівні міністерств та відомств (за погодженням з МФУ та ДПА) єдиний класифікатор груп основних фондів з визначенням нормативних строків їх служби, які б включали певні категорії основних фондів із встановленням окремих нормативних термінів експлуатації з визначенням діапазону відхилень від нього, делегувавши тим самим підприємствам право самостійного вибору, виходячи з реальних умов формування їх інвестиційного потенціалу і фінансового стану.

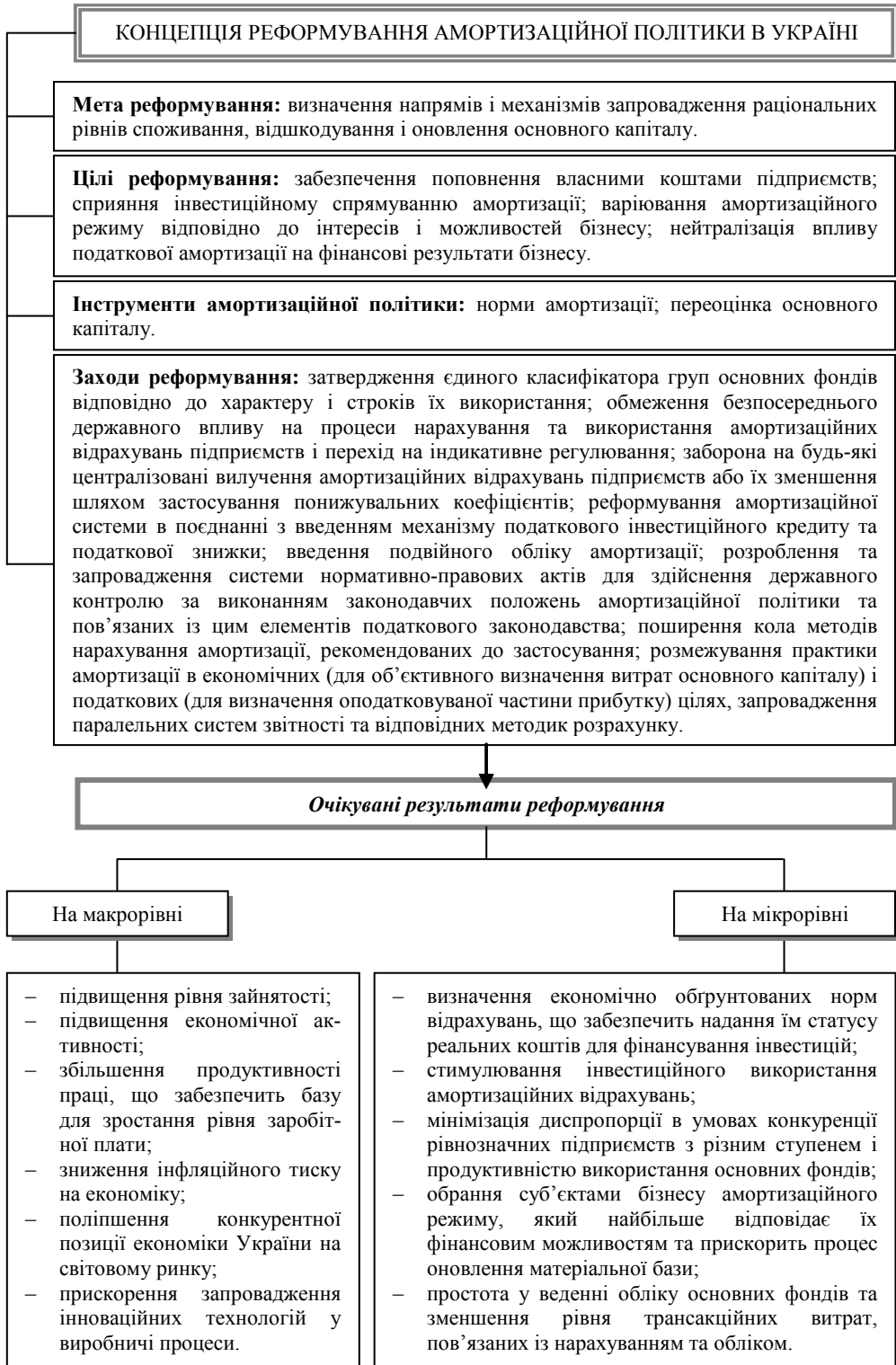

Рис. 1. Концепція реформування амортизаційної політики в Україні

Як показує аналіз, з метою подальшого вдосконалення амортизаційної політики України потрібно також провести реконструкцію амортизаційної системи шляхом встановлення на законодавчому рівні діапазону амортизаційних норм і розширення прав підприємств стосовно вибору строків списання у його межах. Правила нарахування амортизації, затверджені для цілей оподаткування, мають створювати максимально сприятливі умови для повернення коштів, авансованих підприємствами. Лише власники основних фондів, тобто підприємства, можуть самі оцінити свої інвестиційні можливості. Необхідно розробити і прийняти спеціальний закон про амортизацію, в якому чітко було б викладено принципові положення щодо нарахування і використання амортизаційних відрахувань на інвестиційні цілі. Основними з них можуть бути:

- регламентація середніх нормативних строків служби основних фондів, надання можливості для підприємств приймати відхилення від середньої величини не більше 20-30%;
- можливість застосування, крім пропорційного методу, методу прискореної амортизації з різними способами її нарахування (залишку, який зменшується, суми років);
- надання можливості господарюючим суб'єктам самостійно приймати рішення про прискорену амортизацію, а також спосіб нарахування прискореної амортизації відповідно до законодавчих актів;
- надання підприємцям права з урахуванням особливостей використання основних фондів, а також наслідків і фінансових аспектів функціонування підприємств та проведення інвестиційної політики змінювати норми амортизації відповідно до законодавства, не перевищуючи її обсягів, за чіткої фіксації цих змін у документах, а також права переходу з прискорених методів нарахування амортизації до рівномірних (пропорційних) відрахувань;
- збільшення кількості класифікаційних видів основних фондів з диференційованими нормами амортизаційних відрахувань по кожному з них.

Амортизаційні відрахування можуть відігравати неабияку роль у розвитку фінансово-кредитних відносин. Такі кошти доцільно зберігати на особливому рахунку підприємства в установах банків, що найбільш раціонально відповідає принципам фінансового менеджменту, особливо в частині відокремленого зберігання коштів поточного та стратегічного використання.

З іншого боку, розглядаючи цю проблему на мікрорівні, доцільною буде виплата за інвестиційними кредитами не з амортизаційних коштів, як це часто робиться, а виключно за рахунок чистого прибутку. Адже зміст амортизації полягає у відновленні основного капіталу, а чистий прибуток є результатом використання інвестицій. Це є важливим моментом, що певною мірою дасть змогу знизити вартість позичених коштів у вітчизняній фінансово-кредитній системі. Підприємства лише в тому випадку користуватимуться кредитами, якщо їхня вартість не перевищуватиме рівень дохідності інвестицій. А з іншого боку, розпорядники інвестиційного капіталу не зможуть надавати його користування за необґрунтовано завищеними процентними ставками.

Крім того, як свідчить зарубіжний досвід, амортизаційні кошти можуть бути використані не за цільовим призначенням у випадку банкрутства чи настання кризової ситуації. Таке використання передбачає здійснення продажу коштів загального призначення. Оскільки амортизаційні кошти є коштами винятково цільового призначення, то їх цінність є дещо заниженою. Такий продаж буде здійснюватися з дисконтом. При цьому важливим є те, що амортизаційні кошти не виходять за межі країни, а лише переходять від одного власника до іншого [2, с. 154].

Перспективною, на наш погляд, є можливість формування особливого сектора фондового ринку – ринку коштів амортизаційних фондів, що дає змогу активізувати інвестиційний процес у західних країнах. У результаті створення такого інституту у підприємств з'явиться можливість конвертувати амортизаційні кошти в платіжні шляхом їх продажу через об'єднані фонди амортизації (ОФА).

У зарубіжних країнах такі інституції створюються також з метою консолідованого використання амортизаційних коштів та здійснення контролю за цим використанням на передбачені чинним законодавством цілі [3].

ОФА є добровільними об'єднаннями підприємств для спільного розміщення та використання амортизаційних фондів. Це небанківські фінансово-кредитні установи, які обслуговують амортизаційні фонди учасників (клієнтів-фондотримачів, які на добровільній основі розміщують у них свої амортизаційні фонди) з метою їх примноження. Ці установи реєструються у відповідних державних органах і здійснюють свою діяльність відповідно до чинного законодавства. Об'єднання підприємств може здійснюватися за територіальними, галузевими, виробничо-інтеграційними або будь-якими іншими ознаками. ОФА надають кредити своїм учасникам виключно на цілі оновлення основних фондів, здійснюють вкладення амортизаційних коштів у цінні папери, інвестиційну діяльність. Причому ОФА можуть надавати кредити лише своїм клієнтам і виключно на цілі, пов'язані з новим будівництвом, реконструкцією, модернізацією та технічним переозброєнням виробництва, але в жодному разі не на цілі короткострокового поточного характеру (саме на такі цілі підприємства повинні отримувати кредит в установах банків). Доходи, отримані в процесі діяльності ОФА, спрямовуються на збільшення обсягу амортизаційних коштів клієнтів-фондотримачів. Таким чином, амортизаційні кошти учасників не заморожуються, а їхній обсяг постійно зростає.

Сформовані ресурси ОФА зберігаються в банківських установах. При цьому використовуються два види рахунків: консолідований рахунок амортизаційних коштів клієнтів-фондотримачів та поточний рахунок, який використовується для здійснення фінансово-господарської діяльності самого ОФА. Участь підприємств у межах ОФА виявиться досить вигідною, тому що, по-перше, ці установи здатні ефективніше управляти амортизаційними коштами клієнтів, а по-друге, підприємства отримують можливість доступу до довгострокового фінансування на виробничі цілі. В даному випадку буде можливість при нестачі коштів для реалізації інвестиційних проектів купити додаткові джерела фінансування. При цьому трансфер фондів ресурсів буде відбуватися чи в межах одного фонду амортизації, чи з одного фонду в інший. Позитивною стороною такої схеми є те, що амортизаційні фонди можуть використовуватися як застава при отриманні кредиту на розвиток виробництва чи реконструкцію матеріально-технічної бази. Крім того, беручи участь в ОФА, підприємства мають змогу спільно вирішувати окремі проблеми. Зокрема, надзвичайно важливим є питання визначення норми амортизації. У межах ОФА підприємства однієї галузі можуть домовитися про використання єдиної норми амортизації з метою відвернення недобросовісної конкуренції.

Окрім кредитно-інвестиційної діяльності, ці установи можуть здійснювати посередницьку, маркетингову, інжинірингову та консалтингову діяльність, а також володіти афілійованими підприємствами, які займаються монтажем, ремонтом та технічним обслуговуванням основних засобів клієнтів та надавати їм відповідну підтримку у сфері інвестиційного процесу та використання виробничих фондів. Такі установи мають відповідних спеціалістів, яких підприємствам не завжди вигідно утримувати. Наприклад, низка невеликих підприємств об'єднується у галузевому ОФА, і кожне з них має потребу у відповідному виробничому обладнанні

чи певному виді техніки. Замість того, щоб кожному з них самостійно займатися пошуком постачальників, ОФА може створити власну службу, яка буде займатися перевіркою надійності постачальників, аналізувати ринок, моделі, технічні характеристики бажаного обладнання та надавати ґрунтовні пропозиції учасникам ОФА щодо придбання виробничих фондів за нижчими цінами.

Завдяки створенню в Україні ОФА збільшаться обсяги довгострокових фінансових ресурсів, що призведе до пошкваллення інвестиційного процесу, активізації процесів відновлення виробництва. Однак таке явище буде можливим, на нашу думку, за рахунок впровадження низки заходів, а саме:

1. З метою підвищення ефективності обліку і контролю за амортизаційними коштами ввести в актив балансу спеціальний інвестиційний рахунок (суб-рахунок).
2. Зобов'язати підприємства вести відокремлене зберігання амортизаційних коштів на спеціальних рахунках у банківських установах. При цьому витрачання коштів з цих рахунків здійснювати виключно за цільовим призначенням – на цілі відтворення основного капіталу. Функції покласти на підприємство та обслуговуючий банк.
3. Прирівнювати використану не за цільовим призначенням амортизацію до оподатковуваних доходів та накладати штрафні санкції у розмірі 100% вилучення відповідних сум до державного бюджету.
4. Створити законодавчі передумови для виникнення в Україні об'єднаних фондів амортизації шляхом прийняття відповідного закону «Про об'єднані фонди амортизації», в якому слід визначити правові засади створення, функціонування та ліквідації ОФА, особливості державного регулювання їхньої діяльності, напрями формування та розміщення капіталу ОФА, порядок та обсяг розкриття інформації про діяльність ОФА, особливості управління та фінансового обслуговування цих установ тощо.
5. Обов'язковою умовою створення та діяльності ОФА і ринку амортизаційних коштів в Україні буде відмова держави від оподаткування приросту амортизаційних коштів.

Введення такого механізму у вітчизняну практику та його законодавче закріплення створить передумови для формування легального ринку амортизаційних коштів, причому такий ринок буде не дилерським, а брокерським. Здійснювати спекулятивні операції на такому ринку буде неможливо, бо при перепродажу необхідно буде сплата податку на прибуток. Такий ринок повинен обслуговуватися відповідними брокерами, які будуть займатися пошуком продавців і покупців, отримуючи при цьому певний процент. На такому ринку неможливо проводити гру на підвищення чи пониження, а ціни на ньому визначатимуться на основі попиту і пропозиції.

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Чинна амортизаційна система в Україні потребує реформування на основі розроблення та впровадження відповідної концепції, в основу якої повинні закладатися принципи: спрямування амортизаційних відрахувань суто на цілі оновлення основних фондів; виключення можливостей впливу прискореної амортизації через витрати виробництва на ціну продукції та фінансовий результат; забезпечення вільного вибору амортизаційного режиму згідно з власними інтересами (у межах ефективного державного регулювання, спрямованого на збалансування підприємницьких та державних інтересів в інвестиційній та бюджетній сфері).

2. Амортизаційні відрахування можуть відігравати неабияку роль у розвитку фінансово-кредитних відносин. Такі кошти доцільно зберігати на особливому рахунку підприємства в установах банків. Це дасть змогу банківським установам

отримати додатковий обсяг довгострокових ресурсів, які можуть бути спрямовані на розвиток галузей економіки та вирішення низки соціально-економічних проблем як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях.

3. Перспективною, на наш погляд, є можливість формування особливих фінансово-кредитних установ – об'єднаних амортизаційних фондів, що сприятиме активізації інвестиційних процесів, а їхні активи стануть зручним закладним інструментом при отриманні кредитів порівняно з будь-якими матеріальними ресурсами. Саме тому у підприємств з'явиться реальна зацікавленість у формуванні та володінні значними за обсягом амортизаційними фондами, а відтак вони матимуть ширший доступ до джерел фінансування.

Список використаних джерел

1. Онишко С. В. Особливості реформування амортизаційної політики в Україні / С. В. Онишко, Д. М. Серебрянський // Фінанси України. – 2007. – №4. – С. 13–19.
2. Дасковский В. Финансовый механизм начисления амортизации и его теоретическая концепция / В. Дасковский, Голикова Е. // Экономические стратегии. – 2006. – № 5–6. – С. 152-155
3. Формирование механизма целевого использования амортизационного фонда предприятий [Электронный документ]. – Режим доступа: http://conference.kemsu.ru/GetDocsFile?id=8166&table=papers_file&type= 2&conn=confDB.

Пишук Б.И. Пути усовершенствования амортизационной политики и усиления ее роли в развитии финансово-кредитных отношений в Украине.

Анализируются проблемы амортизационной политики в Украине и ее роли в формировании инвестиционного потенциала предприятий и создании финансовой базы для обновления основных средств. Предложена комплексная модель реформирования государственной амортизационной политики, направленная на активизацию инвестиционного потенциала государства с помощью осуществления соответствующих регулятивных мероприятий. Значительное внимание уделено вопросам усиления роли амортизационной политики в процессах развития финансово-кредитных отношений на основе отдельного хранения средств текущего и стратегического использования, а также формирования особого сектора фондового рынка – рынка средств амортизационных фондов, что дает возможность активизировать инвестиционные процессы в стране.

Ключевые слова: амортизация, амортизационная политика, инвестиционный процесс, объединенные амортизационные фонды, основные фонды.

Pshyk B.I. Ways of Improvement of Depreciation Policy and Strengthening of its Role in the Development of Financial and Credit Relations in Ukraine.

The problems of depreciation policy in Ukraine and its role in forming of investment potential of enterprises and creation of financial basis for the update of capital assets are analyzed. The complex model of reformation of public depreciation policy, aimed at the activation of state investment potential on the basis of implementation of the proper regulating measures, is offered. Considerable attention is paid to the issues of strengthening of depreciation policy role in the processes of development of financial and credit relations on the basis of separate storage of the facilities of current and strategic use, and also to the forming of the special sector of fund market – the market of depreciation fund facilities that enables the activation of investment processes in the country.

Key words: depreciation, depreciation policy, investment process, joint depreciation funds, capital assets.

Надійшло 26.01.2010 р.